

การศึกษาแนวคิดเรื่องสัมมาชีพและความรับผิดชอบในพระพุทธศาสนา*

A Study of the Concept of Right Livelihood and Responsibility

as Depicted in Buddhist Texts

¹ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม, พระมหาเจริญสุข คุณวีโร, พระปราโมทย์ วาทโกวิโท และเกษศิรินทร์ ปัญญาเอก

¹Thanarat Sa-ard-iam, Phramaha Chareansuk Khunavero

Phra Pramote Vadakovido, and Kedsirin Panya-aek

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Thailand.

¹Corresponding Author. Email: thanarat.mcusr@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสัมมาชีพในพระพุทธศาสนา (2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบในพระพุทธศาสนา (3) เพื่อศึกษาคุณค่าเกี่ยวกับสัมมาชีพและความรับผิดชอบในพระพุทธศาสนา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง นำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า สัมมาชีพ คือ การดำรงชีพที่มีความบริสุทธิ์ทั้งกาย, วาจา และใจ โดยไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น พุทธธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดสัมมาชีพ คือ หลักศีล 5 หลักอริยบท 4 หลักจักร 4 หลักอริยทรัพย์ 7 และหลักมรรค 8 การจัดการทรัพย์มี 2 ส่วน คือ 1) การจัดการทรัพย์ภายนอกประกอบด้วยหลักการแสวงหา, หลักการบริหาร, การออมทรัพย์และหลักการใช้ทรัพย์ 2) การจัดการทรัพย์ภายในคืออริยทรัพย์ 7 เน้นปัญญาเป็นที่ตั้ง เป้าหมายของสัมมาชีพมี 3 ระดับคือ ระดับบุคคล, ระดับสังคม และระดับขั้นสูงสุดคือการบรรลุพระนิพพาน แนวคิดความรับผิดชอบในพระพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นจากการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้าทั้ง 3 ด้าน และพุทธกิจ 5 ทั้งนี้เพื่อมุ่งประโยชน์ เกื้อกูล และความสุขของมวลมนุษย์ ความรับผิดชอบจึงเป็นภาระกิจที่บุคคลพึงปฏิบัติตามหน้าที่ต่อบุคคลอื่น หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมความรับผิดชอบ คือ หลักกตัญญูกตเวทิตี หลักพรหมวิหารธรรม หลักฆราวาสธรรม หลักสังคหวัตถุ หลักทศ 6 หลักสปปุริสธรรม หลักอภิธานิยธรรม และหลักอารยวัติ ในพระพุทธศาสนานั้นคุณค่าของสัมมาชีพและความรับผิดชอบมี 5 อย่าง คือ คุณค่าระดับบุคคล, ระดับครอบครัว, ด้านระบบเศรษฐกิจ, ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านนวัตกรรมเทคโนโลยี ดังนั้น ฐานความคิดนี้จึงเป็นประโยชน์แก่ทุกภาคส่วนในการนำไปประยุกต์ใช้

คำสำคัญ: สัมมาชีพ; ความรับผิดชอบ; คัมภีร์พระพุทธศาสนา

* Received March 15, 2020; Revised March 26, 2020; Accepted April 25, 2020

Abstract

The research article objectives of the research were (1) to study the concept of right livelihood in Buddhism (2) to study the concept of responsibility in Buddhism and (3) to study the value of livelihood and responsibility in Buddhism. This research was the document research, by studying from Thai Tripitaka, Mahachulalongkornrajavidyalaya University's version and related academic documents, to present by descriptive analysis.

The results were found that the right livelihood was living with a purity of body, speech, and mind without causing trouble for both themselves and others. The Buddhadhamma that encourages livelihood consists of the five precepts, the four paths to accomplishment, the virtues wheeling one to propensity, the seven noble treasures, and the eightfold path. Property management had two parts 1) external asset management consists of principles of seeking property, management principles, saving principles and the rules of using property; 2) internal wealth management was the seven noble treasures, focusing on wisdom. The goals of livelihood were 3 levels: individual level, social level, and the highest level were achieving Nibbana. The concept of responsibility in Buddhism begins with the five Buddha's daily routine), aimed at the benefits and happiness of all human beings. Obligation was a duty that a person relies on to perform the duties towards another person, both inside and outside the family. The Buddha-dhamma encourages accountability consists of the principle of a grateful person, the holy abiding, the virtues of laypeople, the bases of sympathy, the six directions, the merits of a gentleman, the conditions of welfare and the noble growth were the principles the ideal society. In Buddhism, the value of the right livelihood and responsibilities were five values namely; the individual aspect, the family aspect, the economy, the environment, and technology innovation. Therefore, this concept will be beneficial to all stakeholders in applying.

Keywords: Right Livelihood; Responsibility; Buddhist Texts

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสำคัญหนึ่งในโลก ที่มีหลักคำสอนที่มุ่งเน้นสร้างความสงบสุขของมวลมนุษยชาติ ซึ่งพระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมอันเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ โดยเฉพาะการประกอบอาชีพ นั่นคือหลักแห่งสัมมาชีพ อันเป็นหลักแนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีพะ เป็นมรรควิธี 1 ใน 8 ข้อของหลักคำสอนทางสายกลาง ซึ่งในแนวความคิดเรื่องสัมมาชีพ ในนัยแห่งพระพุทธศาสนานั้น พระธรรมปิฎก

(ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ใน เศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่า “เศรษฐศาสตร์สายกลางหรือเศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิบัติ เนื่องด้วยมีระบบชีวิตหรือวิถีชีวิตในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่ามรรค นั่นก็คือข้อขัดๆ แล้วก็มีมัชฌิมาปฏิบัติ คือ ความเป็นกลางๆ เป็นความพอดีนั่นเอง” (Phra Dhammapitaka (P.A.Payutto) 1995)

การประกอบอาชีพจะเป็นไปตามหลักแห่งมัชฌิมาหรือไม่ นั่น เราต้องมองถึงสาเหตุ หรือต้นตอแห่งการประกอบอาชีพนั้นก็คือ หน้าที่กับความรับผิดชอบของแต่ละอาชีพ สำหรับแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบนั้น จุดเริ่มต้นเราต้องเข้าใจในแนวคิดในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ อันได้แก่ความแตกต่างระหว่างบุคคล การคำนึงถึงบุคคลในลักษณะผลรวม พฤติกรรมของมนุษย์ย่อมก่อให้เกิดขึ้นได้และจงใจได้ มนุษย์มีคุณค่าและศักดิ์ศรี มนุษย์มีความซับซ้อน ดั่งมีองค์ประกอบหลัก 5 ประการ ดังนี้ (1) ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Defenses) (2) การคำนึงถึงบุคคลในลักษณะรวม (A Whole person) (3) พฤติกรรมเป็นสิ่งก่อให้เกิดได้และจงใจได้ (A caused behavior) (4) มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีของความเป็นคน (Dignity) และ (5) มนุษย์มีความซับซ้อนและมีความผันแปรเป็นอย่างมาก (Complex) (Sudassanee, 1995) ความรับผิดชอบจึงเป็นเครื่องชี้วัดลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีที่สำคัญอย่างหนึ่ง และความรับผิดชอบจึงเป็นลักษณะนิสัยและทัศนคติของบุคคล ซึ่งเป็นเครื่องผลักดันให้เกิดการปฏิบัติตามระเบียบ เคารพสิทธิของผู้อื่น ทำตามหน้าที่ของตนเอง และมีความซื่อสัตย์สุจริต การที่บุคคลมีลักษณะความรับผิดชอบ จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความราบรื่น สงบสุข นอกจากนี้ ความรับผิดชอบยังเป็นคุณธรรมสำคัญในการพัฒนาประเทศด้วย ดังนั้นแล้ว ความรับผิดชอบจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการทำหน้าที่ ซึ่งการกระทำตามหน้าที่ จะสมบูรณ์หรือไม่ ขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานหรือแนวความคิดของแต่ละสังคมมนุษย์ ซึ่งตามนัยของพระพุทธศาสนาได้มีชุดหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีอยู่ร่วมกันอยู่ในสังคม นั่นคือหลักทศก (Thai Tripitaka: 11/198-204/202-206) ซึ่งเป็นหลักแห่งการที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในชีวิตประจำวัน มีความสัมพันธ์กันในหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน ซึ่งประเด็นแห่งความสัมพันธ์นี้เอง เราสามารถทราบสาเหตุได้ว่า เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่มีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตั้งแต่สถาบันเล็กสุดของสังคมอันเป็นรากฐานของการใช้ชีวิตของมนุษย์นั่นก็คือ สถาบันครอบครัว จนถึงความสัมพันธ์ในระดับใหญ่สุดหรือกว้างสุดนั่นก็คือสถาบันชาติ บุคคลจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขนั้นต้องเป็นคนที่มีความสัมพันธ์ดี มีความประพฤติเรียบร้อยดี มีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมประจำใจ มีหลักธรรมที่ยึดถือเป็นหลักแห่งการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข และในหลักแห่งการเกื้อกูลกันประสานสังคม อันเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันร่วมกันอย่างสร้างสรรค์สังคมให้มีความสุขมั่นคงสามัคคีมีเอกภาพนั่นก็คือสังคหวัตถุ (Thai Tripitaka: 11/140/167) ซึ่งเป็นธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน, ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน หมายถึง หลักการครองใจคน, หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้, วิธีทำให้คนรัก, หลักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน เหมือนลิ่มสลักรถที่ตรึงตัวรถไว้มิให้ชิ้นส่วนกระจายไป ทำให้รถแล่นไปได้ตามที่ต้องการ สำหรับสังคหวัตถุมีสี่ประการ คือ (1) ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน (แบ่งปันไปมา) (2) ปิยะวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน

(พูดจาจับใจ) (3) อุตถจริยา ช่วยเหลือกัน (ช่วยกิจการไป) (4) สมานัตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอตันเสมอปลาย วางตัวดีต่อกัน (นิสัยเป็นกันเอง)

ในส่วนขององค์กรภาคธุรกิจกับบุคลากรองค์กรภาคธุรกิจ ต้องมีวิสัยทัศน์ในส่วนแผนงานต้องมี พุทธธรรม (สาราณียธรรม 6 ประการ) วิสัยทัศน์มีพื้นฐานมาจาก (พรหมวิหาร 4) และองค์กรภาคธุรกิจเมื่อ กล่าวถึงความเจริญก้าวหน้าขององค์กร (จักร 4) ต้องมีสิ่งแวดล้อมที่ดี (ปฏิรูปประเทศ) ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม ไม่ไกล หรือไกลเกินไป มีผู้ถือหุ้น คู่ค้าหรือคู่แข่งทางธุรกิจเป็นลักษณะ (สัปปุริสังเสวะ) กับทำธุรกิจกับคนที่ดี หรือคู่ที่ดีเป็นและที่สำคัญหลักการต้องชัดเจน ตั้งอยู่ในพุทธธรรม คือเว้นจากมิชชาวนิซชา การค้าขายผิดธรรม 5 ประการและมีสัมมาทิฐิการตั้งตนไว้ชอบ (อตตสมมาปณิธิ) และหลักการมีทุนทำไว้ก่อน คือ ทุนทรัพย์ ทุนสติปัญญา ทุนความร่วมมือ และทุนมนุษย์ที่เป็นบุคลากรที่เป็นองค์ประกอบในการดำเนินกิจกรรมที่เป็นไป เพื่อสังคมทุกภาคส่วน (ปุพเพกตปุญญตา) (Phramaha Sompong Santacitto, 2010) ในมุมมองของ สัมมาชีพและความรับผิดชอบนั้น นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ให้ทรรศนะว่า “แนวทางการพัฒนาใหม่ ไม่ใช่ จิตตี้นำ แต่มุ่งสร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่ที่เป็นเป้าหมาย การมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่คือ ปัจจัยของการอยู่ร่วมกันด้วย สันติ ทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข และการเจริญเติบโตบนพื้นฐานของดุลยภาพ หลักสัมมาชีพจึงเป็นทั้ง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และศีลธรรมพร้อมกันไปอย่างบูรณาการ ฉะนั้น ยังมีสัมมาชีพกันมากเท่าใด เศรษฐกิจยิ่งดีขึ้น จิตใจดีขึ้น สังคมยิ่งดีขึ้น สิ่งแวดล้อมดีขึ้น และศีลธรรมยิ่งดีขึ้น ต่างจากจิตตีที่เมื่อจิตตีขึ้น อย่างอื่นอาจจะไม่ดีขึ้นเป็นเงาตามตัว เพราะจิตตีเป็นการวัดแบบแยกส่วนดังกล่าวแล้ว ฉะนั้น การมีสัมมาชีพ เต็มพื้นที่จึงเป็นตัววัดการพัฒนาที่ดีกว่าจิตตี ดังนั้นแล้ว การมีสัมมาชีพ คือ การมีพอกินพอใช้ ทำให้ภูมิใจใน ตัวเอง มีศักดิ์ศรี ทำให้ไม่อยากทำไม่ดี และการมีสัมมาชีพถ้วนหน้าทำให้ไม่เบียดเบียนกัน” (Vasee, 2009) ดังนั้นแล้ว นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “ระบียบวาระใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติคือการ หาทางอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุข” (Vasee, 2009) ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาในหลักธรรมเรื่องสัมมาชีพ และความรับผิดชอบต่อสังคม ที่มีปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ให้มีความกระจ่าง ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็น ประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา และเป็นประโยชน์ต่อการวางการธุรกิจ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสัมมาชีพในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนา
3. เพื่อศึกษาคุณค่าเกี่ยวกับสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนา

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานวิจัย 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนกำหนดกรอบในการวิจัย

กำหนดกรอบเนื้อหาในการวิจัย โดยให้อยู่ในประเด็นเกี่ยวกับสัมมาชีพและความรับผิดชอบ ดังมีปรากฏในพระพุทธศาสนา โดยมีข้อมูลในการศึกษาและเปรียบเทียบ ตามลำดับดังนี้

1) ศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องสัมมาชีพในพระพุทธศาสนา

- (1) หลักสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อในพระพุทธศาสนา
- (2) คุณค่าของสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อในพระพุทธศาสนา

2) กำหนดกรอบการวิจัยจากวัตถุประสงค์ คือ

- (1) ศึกษาหลักสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อในพระพุทธศาสนา
- (2) ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าเกี่ยวกับสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อในพระพุทธศาสนา

2. ขั้นตอนคว่ำและรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนการศึกษาค้นคว้าเอกสารและรายงานวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

- 1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 2) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมทั้งที่เป็นเอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยข้อมูลจากห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ และแหล่งข้อมูลอื่นๆ เช่น หนังสือ, บทความทางวิชาการ, งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง, อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

3. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลเอกสารมาตรวจสอบให้ถูกต้อง เพื่อวิเคราะห์ในเชิงสังเคราะห์เนื้อหาอธิบายความให้เห็นข้อเท็จจริง เพื่อตอบโจทย์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ โดยมีลำดับ ดังนี้ 1) แยกแยะประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ 2) สังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่มาจากการรวบรวมข้อมูล 3) เรียบเรียงข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจะมุ่งเน้นไปที่หลักสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อในพระพุทธศาสนา โดยให้ตรงไปตามวัตถุประสงค์ และตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

4. ชั้นสรุปและนำเสนอข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาเรียบเรียงเขียนตามโครงสร้างเนื้อหา และนำข้อมูลทั้งหมดมา สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย ตามลำดับดังนี้ 1) เขียนเป็นรายงานการวิจัย 2) นำเสนอต่อสถาบันวิจัย 3) นำเสนอต่อคณะกรรมการ 4) แก้ไขจัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัย

1.หลักสัมมาชีพในพระพุทธศาสนา

หลักสัมมาชีพนี้ คือ หลักของอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสังคม และมีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้ ในมุมมองของพระพุทธศาสนา แปลว่า “การเป็นอยู่ หรือ การดำรงอยู่ที่ประกอบความบริสุทธิ์ทั้งทางกาย,ทางวาจา และทางใจ และละเว้นการดำรงอยู่ที่ปราศจากความทุจริตทั้งทางกาย, ทางวาจา และทางใจ ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและคนอื่น สัมมาชีพนั้นตรงกับคำว่า

“สัมมาอาชีวะ” แปลว่า การเลี้ยงชีพชอบ หนึ่งในมรรคมืองค์แปด (Thai Tripitaka: 10/402/336) ดังนั้น หลักพุทธธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดสัมมาชีพประกอบด้วย (1) ศีล 5 ซึ่งเป็นกรอบพื้นฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ (Thai Tripitaka: 22/32/19) (2) อิทธิบาท 4 คือ คุณธรรมที่เอื้อต่อการทำงานทุกประเภท (Thai Tripitaka: 11/306/120) (3) หลักจักร 4 เสาคหลักที่นำพาไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง นำไปสู่ความมั่งมีศรีสุข นำไปถึงจุดหมายที่ประสงค์ (Thai Tripitaka: 25/110/64) (4) สันโดษ หลักของความพอดี คุณธรรมที่ช่วยป้องกันความโลภของคนในโลกของทุนนิยม (Thai Tripitaka: 25/331/33) (5) อริยทรัพย์ 7 ทรัพย์ที่อยู่ข้างในตัวตน เริ่มจากมีความเชื่อที่มั่นคง มีหลักในการดำเนินชีวิต ความละเอียดใจในการทุจริตคอร์รัปชัน ความกลัวต่อผลกระทบไม่มี ความรอบรู้ มีข้อมูลข่าวสารมาก ละการแบ่งปันเพื่อแผ่ต่อคนในสังคมด้วยกัน และการรู้จักใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาทุกอย่าง (Thai Tripitaka: 33/330/134) และ (6) มรรค มรรคมืองค์ 8 ที่ยึดมั่น หลักความพอเพียงตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทา (Thai Tripitaka: 4/13/20-21) หลักการของสัมมาชีพจึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับหลักสัมมาอาชีวะในมรรค 8 ดังนั้น หลักสัมมาอาชีวะจึงเป็นจุดเริ่มต้นของสัมมาชีพ อนึ่ง ประเภทของสัมมาชีพนั้น แยกออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) สัมมาชีพทางกาย ได้แก่กายสุจริต 3 คือ ไม่เบียดเบียนคนอื่นด้านร่างกาย, ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน, และไม่ผิดในกาม (Thai Tripitaka: 13/709/489-490) (2) สัมมาชีพทางวาจา ได้แก่สัมมาวาจา 4 คือ ไม่พูดเท็จ เว้นวาจาหยาบ พูดอยู่ในกรอบศีลธรรม พูดแต่สิ่งที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์และเอื้อในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข (Thai Tripitaka: 25/5/7) และ (3) สัมมาชีพทางใจ 3 อย่าง คือ ไม่โลภ, งดเว้นการรุกรานคนอื่นและสิ่งแวดล้อม และยึดมั่นในความเห็นที่ถูกต้อง (Thai Tripitaka: 11/140/167) ในประเด็นของการจัดการทรัพย์นั้น แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) การจัดการทรัพย์ภายนอก ซึ่งแบ่งออกไปได้อีก 4 ประการ คือ 1) หลักการแสวงหาทรัพย์ ต้องคำนึงถึงว่าจะได้มาอย่างไร การแสวงหาทรัพย์เป็นไปโดยชอบธรรม ยินดีที่ตามหามาได้ มีสติกำลังทุ่มเทลงไป ได้เท่าไรก็พอใจ ยินดีในสิ่งที่ทำได้โดยชอบธรรม ไม่ทุจริตฉ้อโกง (Thai Tripitaka: 25/54/340-341) 2) หลักการบริหารทรัพย์ คือ แบ่งทรัพย์ที่หามาได้เป็น 3 ส่วนได้แก่ 1 ส่วน เลี้ยงดูคนในครอบครัว 2 ส่วนลงทุนประกอบการงาน ส่วนที่ 3 เก็บเอาไว้ในยามที่ฉุกเฉิน เป็นการออมทรัพย์ไปในตัว 3) หลักการออมทรัพย์ การออมทรัพย์หรือการรักษาทรัพย์ ตลอดจนการสะสมทุน ด้านหนึ่งเป็นการออมไว้เป็นทุนทำงาน (Thai Tripitaka: 11/256/211-212) และ 4) หลักการใช้ทรัพย์ คือ ด้านหนึ่งเลี้ยงตนเอง เลี้ยงบิดามารดา เลี้ยงครอบครัว และคนในความรับผิดชอบให้มีความสุข เพื่อแผ่แบ่งปันเพื่อไม่ตรีจิตมิตรภาพ และใช้จ่ายทรัพย์นั้นทำความดีบำเพ็ญประโยชน์ เช่น การทำบุญอุทิศให้ผู้ตายซึ่งจะมีญาติหรือไม่ก็ตาม ไม่หลักเลี้ยงชีพอาชีพการ หรือการบริจาคทาน (Thai Tripitaka: 18/364/419-430) และ 2) การจัดการทรัพย์ภายใน คืออริยทรัพย์ 7 ประกอบด้วย (1) ทรัพย์คือศรัทธา (2) ทรัพย์คือศีล (3) ทรัพย์คือhiri (4) ทรัพย์คือโอตตปปะ (5) ทรัพย์คือสุตะ (6) ทรัพย์คือจาคะและ (7) ทรัพย์คือปัญญา (Thai Tripitaka: 23/4/8) เป้าหมายของสัมมาชีพมี 3 ระดับคือ เป้าหมายระดับบุคคล ระดับสังคม และเป้าหมายระดับขั้นสูงสุด คือการเข้าถึงสภาวะที่ปราศจากปัญหาในการดำเนินชีวิตนั้น

2. แนวคิดความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพ

(1) แนวคิดความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพนั้นเริ่มต้นจากการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้า ทั้ง 3 ด้าน คือ โลภตัดจรรยา, ญาคูตัดจรรยา และพุทธตัดจรรยา (Thai Atthakatha Tripitaka: 1/104) ผนวกกับพุทธกิจ 5 ที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญตลอด 45 พรรษา และพุทธโอวาทที่ส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พุทธธรรมครั้งแรกที่มุ่ง 3 ด้าน คือ ประโยชน์, เกื้อกูล และความสุขของมวลมนุษย์ (Thai Tripitaka: 4/32/40) ความหมายของความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพ หลักพระพุทธศาสนา หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพ มีอยู่ 9 หัวข้อหลักด้วยกันคือ (1) ความรู้จักสำนึกในบุญคุณและคุณค่าของทุกสรรพสิ่งที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับตอบสนองต่อสิ่งนั้นอย่างรู้จักคุณค่าด้วยสามัญสำนึก (กตัญญูกตเวที) (Thai Tripitaka: 20/364/108) (2) หลักของการอยู่ในสังคม คือ มีความรักต่อกัน (เมตตา) เข้าอกเข้าใจในเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน (กรุณา) ซึ่ชื่นชมในความสำเร็จและความเจริญรุ่งเรืองของผู้อื่น (มุทิตา) และหากเกินวิสัยที่จะควบคุม ต้องรู้จักปล่อยวางอย่างรับผิดชอบต่อ (อุเบกขา) (Thai Tripitaka: 11/308/208) (3) หลักขรรษาธรรม อันประกอบด้วย มีความจริงใจต่อกัน (สัจจะ) รู้จักปรับปรุงเองให้ก้าวหน้า (ทมะ) ยืนหยัดในการทำงาน (อดทน) และมีจิตสาธารณะอาสาต่อสังคมด้วยกันต้องรู้จักเผื่อแผ่ (จาคะ) (Thai Tripitaka: 15/246/155) (4) สังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย การให้ (ทาน) มีการสื่อสารในสิ่งที่เป็นคุณ (ปิยวาจา) มีจิตอาสาเสียสละแรงใจ และเวลา (อตถจรรยา) และ ปฏิบัติอย่างเท่าเทียมหรือไม่เลือกปฏิบัติ (สมานตตตต) (Thai Tripitaka: 21/32/50-51) (5) การรู้จักปฏิบัติตามหน้าที่ตามความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพเป็นผู้ประสานทุกทิศ (ทิศ 6) (Thai Tripitaka: 11/242-284/199-218) (7) สัมปยุตธรรม 7 คือ รู้จักหลักการ, รู้จักประโยชน์ที่มุ่งหวัง, รู้จักตนเอง, รู้จักพอเพียง, รู้จักกาล, รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล (Thai Tripitaka: 11/330/134) (8) หลักอภิธานิยธรรม 7 ที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนการทำงานทุกองคาพยพให้ประสบความสำเร็จ (Thai Tripitaka: 10/68/86) และเป้าหมายสูงสุดในสังคมที่คนทุกคนมีความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพ ก็คือ การเป็นสังคมแห่งอารยะ ซึ่งเรียกว่า อารยวัฑฒิ มีอยู่ 5 ประการ คือ เจริญด้วยจิตใจ (ศรัทธา) เจริญด้วยความประพฤติ (ศีล) เจริญด้วยความรู้วิทยาการสมัยใหม่ (สุตะ) เจริญด้วยจิตสาธารณะ (จาคะ) และเป็น สังคมอุดมปัญญา (ปัญญา) (Thai Tripitaka: 22/63-64/91-92) ส่วนประเภทของความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพนั้นแบ่งออกย่อยเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพในครอบครัว ประกอบด้วย พ่อแม่-บุตรธิดา, สามเณร-ภรรยา และ 2) ความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพต่อบุคคลภายนอกครอบครัว ประกอบด้วย ครูอาจารย์-ศิษย์, กุลบุตร-มิตรสหาย, นายจ้าง-ลูกจ้าง และกุลบุตร-สมณพราหมณ์ ซึ่งมีหน้าที่แตกต่างกันตามความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพ (Thai Tripitaka: 11/140/167) ในส่วนของวิธีเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพนั้นแบ่งออกได้ 3 ระดับคือ 1) ระดับบุคคล 2) ระดับครอบครัว และ 3) ระดับสังคม

(2) แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม CSR ทั่วไป

คำว่า “ความรับผิดชอบต่อสังคม” ตัวย่อในภาษาอังกฤษ คือ “CSR” ย่อมาจากคำว่า Corporate Social Responsibility ซึ่งมีความหมายดังนี้ 1) C (Corporate) หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินไปเพื่อแสวงหาผลกำไร 2) S (Social) หมายถึง กลุ่มคนหรือสังคม มีวิถีร่วมกันทั้งโดยธรรมชาติหรือโดยเจตนา รวมถึงสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวที่มีความสัมพันธ์กัน และ 3) R (Responsibility) หมายถึง การยอมรับ

ทั้งผลดีผลเสียข้อดีข้อด้อยในกิจกรรมที่ได้ทำ รวมถึงการสร้างสรรค์และบำรุงรักษา แก่ไข สิ่งที่ส่งผลกระทบต่อไป ยังผู้ที่มีส่วนได้เสียในสังคมนั้น ๆ ดังนั้น CSR คือ การดำเนินกิจกรรมทั้งภายในและภายนอกองค์กรที่ทำให้ ความสำคัญและคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคม ด้วยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในองค์กร หรือนำทรัพยากรที่อยู่นอก องค์กรมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อองค์กรและส่วนร่วม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและ ยั่งยืน ในการดำเนิน CSR จึงมีผลดีต่อธุรกิจ คือ การบริหารความน่าเชื่อถือ การจัดการความเสี่ยง การคัดเลือก และสร้างแรงจูงใจในการทำงาน และรักษาพนักงานดี ๆ ให้อยู่กับบริษัท ด้านความสัมพันธ์ของนักลงทุนและ การเข้าถึงเงินทุน การเรียนรู้และนวัตกรรม เพื่อเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันและจุดยืนในตลาด เพิ่มประสิทธิภาพของการดำเนินงาน และการยอมรับของสังคมต่อการดำเนินงานของบริษัทความรับผิดชอบต่อ สังคมนั้น ขอบเขตของ CSR จึงครอบคลุม 7 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านชุมชน 2) ด้านสุขภาพและ สวัสดิการ 3) ด้านการศึกษา 4) ด้านสิทธิมนุษยชน 5) ด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ 6) ด้านสิทธิของ ผู้บริโภค และ 7) ด้านวัฒนธรรม (Phramaha Suthit Aphakaro, 2008) ดังนั้น CSR จึงเป็นฐานความคิด ด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและเป็นเครื่องมือในการบริหารที่ได้รับความน่าเชื่อถือว่าจะสามารถช่วยให้องค์กร ภาครธุรกิจดำเนินกิจการให้เติบโตได้อย่างมั่นคงไปพร้อม ๆ กับความอยู่ดีของผู้คน ชุมชน และความยั่งยืนของ สังคม ทั้งนี้ เพื่อพัฒนาองค์กรภาคธุรกิจให้เป็นบริษัทธรรมาภิบาล ที่มีเป้าหมายการดำเนินการให้เกิดดุลยภาพ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

3. คุณค่าของสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อตามแนวพระพุทธศาสนา แบ่งออกได้ 5 ประเด็น คือ

(1) คุณค่าต่อมนุษย์หรือระดับปัจเจกบุคคล คือ คุณค่าของสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อในระดับ ปัจเจกหรือในระดับบุคคลนั้น ผู้ประกอบการควรปฏิบัติตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์, และควรเว้น อกายมุขทั้งปวง พร้อมทั้งพึงตั้งตนให้อยู่ในหลักกกุลจิริฎฐิติธรรม

(2) คุณค่าต่อสถาบันครอบครัว

(2.1) คุณค่าในด้านมาตรการการสร้างเศรษฐกิจสมบัติของครอบครัว คือ ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็ง ของครอบครัว บนพื้นฐานของหลักเศรษฐกิจสมบัติ คือมุ่งให้แต่สมาชิกในครอบครัวได้ปฏิบัติหน้าที่ความ รับผิดชอบต่อตนเองให้สมบูรณ์ ตามหลักของทศ 6 หากสมาชิกในครอบครัวได้ประพฤติและปฏิบัติหน้าที่ของ ตนตามความรับผิดชอบต่ออย่างสมบูรณ์ แล้ว ครอบครัวนั้น ก็สามารถสร้างความเป็นครอบครัวที่เข้มแข็งได้ โภคทรัพย์ภายนอกของครอบครัวนั้นก็ย่อมพอกพูน และบริบูรณ์

(2.2) คุณค่าในด้านการป้องกันความเสื่อมของครอบครัว คือ การปฏิบัติตามหลักหลักกกุลจิริฎฐิติ ธรรม ซึ่งได้แก่ แสวงหาของที่หาย (2) การซ่อมแซมของที่เก่า (3) รู้จักบริโภค และ (4) ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็น พ่อบ้านแม่เรือน

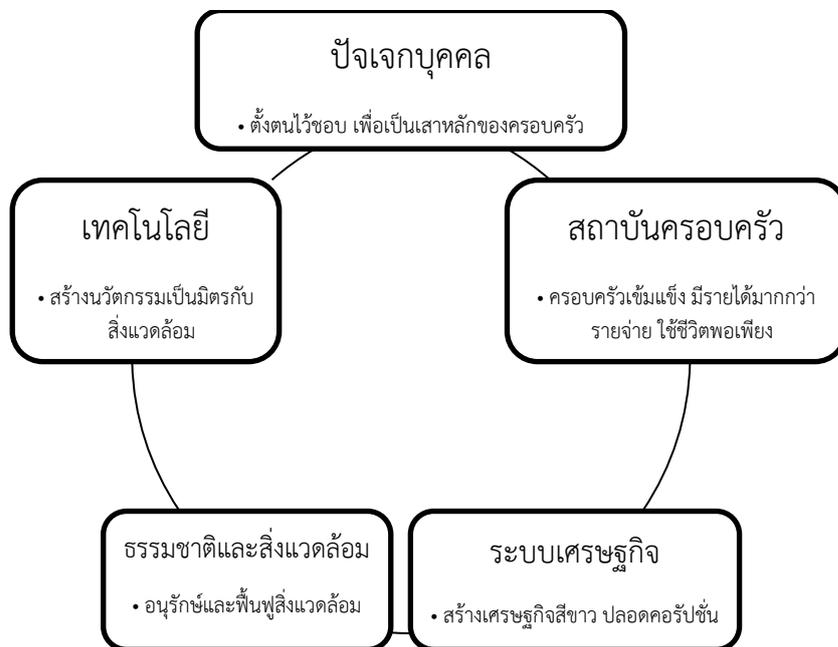
(2.3) คุณค่าในมาตรการ การบริหารโภคทรัพย์ของครอบครัว คือ พระพุทธศาสนายกย่องบุคคลที่มี คุณธรรม ประพฤติปฏิบัติตาม หลักศีลธรรมอันดีงามว่าเป็นบุคคลชั้นสูง

(2.4) คุณค่าในมาตรการ การแก้ไขปัญหภายในครอบครัว คือ ครอบครัวใดมุ่งหวังความเจริญของ ตระกูลและครอบครัว ครอบครัวนั้น พึงป้องกันอกายมุข 6

(3) **คุณค่าต่อระบบเศรษฐกิจ** คือ การมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่จึงควรเป็นเป้าหมายและดัชนีวัดการพัฒนาพื้นที่ หมายถึง หมู่บ้านหรือชุมชน ตำบลหรือท้องถิ่น และจังหวัด ควรจะมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่

(4) **คุณค่าต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** คือ หากคนเรารู้จักการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าโดยยึดหลักสัมมาชีพ และดำเนินชีวิตภายใต้หน้าที่และความรับผิดชอบต่อทุกสรรพสิ่ง

(5) **คุณค่าด้านการสร้างนวัตกรรมเทคโนโลยีที่เป็นมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม** คุณค่าในด้านนี้ มุ่งในการประดิษฐ์ การผลิต การใช้เทคโนโลยี เพื่อแก้ปัญหาและอนุรักษ์ธรรมชาติโดยตรง มีมากมายหลายอย่างเพิ่มเติมขึ้นๆ มีการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เกื้อกูลไม่ทำลายธรรมชาติ เทคโนโลยีที่ประหยัดพลังงาน หรือใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่กล่าวมา คุณค่าของสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพสามารถเขียนเป็นแผนภูมิภาพ ได้ดังแผนภูมิภาพที่ 1 ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 1: คุณค่าของสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อพระพุทธานุภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า สัมมาชีพในพระพุทธานุภาพ คือ แนวคิดเรื่องการดำเนินชีวิตที่มีความบริสุทธิ์ทั้งทางกาย, ทางวาจา และใจ โดยปราศจากการเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น รวมทั้งสิ่งแวดล้อมหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดสัมมาชีพประกอบด้วย (1) หลักศีล 5 กรอบมาตรฐานการดำเนินชีวิตของมนุษย์ (Thai Tripitaka: 22/32/19) (2) หลักอิทธิบาท 4 ที่ช่วยในการทำงานให้สำเร็จ (Thai Tripitaka: 11/306/120) (3) หลักจักร 4 ที่เอื้อให้เข้าไปสู่ความมั่งมีศรีสุข (Thai Tripitaka: 25/110/64) (4) หลักสันโดษ เพราะคุณธรรมป้องกันความโลภ (Thai Tripitaka: 25/331/33) (5) อริยทรัพย์ 7 คือ ทรัพย์สินภายในที่บุคคลควรมี (Thai Tripitaka: 33/330/134) และ (6) หลักมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นแนวทางการดำเนินสัมมาชีพ ที่ยึดมั่นหลักความพอเพียงตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทา (Thai Tripitaka: 4/13/20-21) ในหลัก

พุทธธรรมนั้นได้แบ่งประเภทของสัมมาชีพออก 3 ระดับ คือ (1) ระดับกาย คือ การไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ด้านร่างกาย (2) ระดับวาจา คือ มีสัมมาวาจา และ (3) ระดับจิตใจ คือ มีความเห็นที่ถูกต้อง งดเว้นการเบียดทุกสรรพสิ่ง (Thai Tripitaka: 13/709/489-490) ซึ่งหลักพุทธธรรมดังกล่าวนี้ มุ่งเน้นให้มนุษย์รู้จักใช้ชีวิตที่มีความสมดุลที่องค์ประกอบ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของประเวศ วะสีที่ได้กล่าวเอาไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง คือ..เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ เศรษฐกิจศีลธรรม เศรษฐกิจพื้นฐาน และเศรษฐกิจชุมชน (Vasee, 2009) หลักสัมมาชีพในการจัดการทรัพย์สิน มี 2 ลักษณะคือ (1) การจัดการทรัพย์สินภายนอก มุ่งเน้นให้เว้นมิฉ้อฉลชีวิต ประกอบสัมมาอาชีพ คือ ไม่ได้เน้นจำนวนทรัพย์สินที่พึงมี แต่เน้นที่เหตุของการได้มาของทรัพย์สิน (2) ทรัพย์สินเรียกว่าอริยทรัพย์ ซึ่งบุคคลพึงมีเพื่อประกอบกิจให้สมบูรณ์ทั้งภายนอกและภายใน (Thai Tripitaka: 23/4/8) ส่วนเป้าหมายของสัมมาชีพนั้นมี 3 ระดับ ระดับบุคคล เน้นการรู้จักใช้ชีวิตอย่างสมดุลและพอเพียง ระดับสังคม เน้นการไม่เบียดเบียนทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม และระดับสูงสุด คือคือการเข้าถึงสภาวะที่ปราศจากปัญหาในการดำเนินชีวิตนั้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ซึ่งมีอยู่ 3 หลักคือ (1) ความพอประมาณ (2) ความมีเหตุผล (3) ความมีภูมิคุ้มกันที่ดี (Theerathanachaiikul, 2014)

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า แนวคิดความรับผิดชอบต่อพระพุทธรูปศาสนา นั้นเริ่มต้นจากการบำเพ็ญพุทธกิจทั้ง 3 ด้านของพระพุทธเจ้าตลอด 45 ปีของพระพุทธองค์ (Thai Atthakatha Tripitaka: 1/104) และปรากฏเด่นชัดจากการส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พุทธธรรมครั้งแรก (Thai Tripitaka: 4/32/40) ดังนั้น หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความรับผิดชอบต่อประกอบด้วย (1) หลักความกตัญญูต่อบุคคล คือ ความรู้จักสำนึกในบุญคุณและคุณค่าของทุกสรรพสิ่งที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ตอบแทนต่อสิ่งนั้นอย่างรู้จักคุณค่าด้วยสามัญสำนึก (Thai Tripitaka: 20/364/108) (2) หลักพรหมวิหารธรรม ที่เป็นหลักการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเข้าใจ และเข้าถึง (Thai Tripitaka: 11/308/208) (3) หลักขรรยาวาสนธรรม คุณธรรมที่เอื้อต่อการครองเรือน (Thai Tripitaka: 15/246/155) (4) หลักสังคหวัตถุ คุณธรรมเครื่องเหนี่ยวนำให้คนอยู่ด้วยในสังคม (Thai Tripitaka: 21/32/50-51) (5) หลักทศ 6 กรอบพื้นฐานของการสร้างความรับผิดชอบต่อคนในสังคม (Thai Tripitaka: 11/242-284/199-218) (7) หลักสัปปริสธรรม คุณธรรมที่เอื้อในการดำเนินชีวิตในสังคม (Thai Tripitaka: 11/330/134) (8) หลักอภิธานิยธรรม กลไกคุณธรรมในการขับเคลื่อนสังคมบนพื้นฐานแห่งสันติสุข (Thai Tripitaka: 10/68/86) และประการสุดท้าย คือ (9) หลักอารยวัติ คือ สังคมแห่งอุดมคติ (Thai Tripitaka: 22/63-64/91-92) หลักพุทธธรรมเหล่านี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ ฟิลิป คอตเลอร์ ที่ได้เสนอแนวคิดที่หลักความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) คือ รูปแบบการแนวใหม่ การดำเนินธุรกิจเพียงแคหวังผลกำไรไม่เพียงพอ ควรวางแผนกลยุทธ์การตลาดอย่างมีจริยธรรม ห่วงใยต่อสังคม นำไปสู่ความพึงพอใจของลูกค้า ก่อให้เกิดผลกำไรที่ยั่งยืน ยกกระดับคุณภาพชีวิต (Singchoo, 2014) ประเภทความรับผิดชอบต่อสังคมมี 2 ประเภทคือ (1) ความรับผิดชอบต่อสมาชิกในครอบครัวประกอบด้วย พ่อแม่-บุตรธิดา, สามี-ภรรยา (2) ความรับผิดชอบต่อสังคม ประกอบด้วย ครูอาจารย์-ศิษย์, กุลบุตร-มิตรสหาย, นายจ้าง-ลูกจ้าง และกุลบุตร-สมณพราหมณ์ ประเภทความรับผิดชอบต่อสังคมนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมของสภาธุรกิจโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Business Council Sustainable Development)

ที่ได้กล่าวไว้ว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร คือความมุ่งมั่นหรือพันธะที่ธุรกิจมีอยู่อย่างต่อเนื่องในการที่จะประพฤติอย่างมีจริยธรรม และมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจด้วยการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของผู้ใช้แรงงาน รวมถึงครอบครัวของเขาเหล่านั้น ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจในการพัฒนาท้องถิ่นและสังคมในวงกว้าง (Theerathanachai, 2014)

ดังนั้น แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมในพระพุทธศาสนา จึงมีหลักแนวคิดมาจากพระจริยวัตรทั้ง 3 ด้านของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย 1) โลกัตถจริยา คือ มิติการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมในทุกภาคส่วน 2) ญาคตถจริยา คือ มิติของครอบครัว รวมทั้งสมาชิกในเครือญาติ ทั้งญาติในสายโลหิต และญาติทางธรรม และ 3) พุทธตถจริยา คือ มิติของการบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะผู้นำขององค์กรที่มุ่งการสร้างสังคมที่พึงปรารถนา ที่ตั้งอยู่บนฐานของความสมดุลระหว่างบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมเป็นที่ตั้ง ในการดำเนินพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธองค์ทรงเริ่มจากโลกัตถจริยา คือ คำนึงถึงประโยชน์สุขของสังคม ซึ่งเป็นมิติความรับผิดชอบต่อภายนอกเป็นเบื้องต้นก่อน จึงค่อยโปรดพระประยูรญาติทางสายโลหิตและก่อตั้งองค์กรสังฆะเพื่อพัฒนาเป็นสังคมต้นแบบ ทั้งญาคตถจริยา และพุทธตถจริยา จึงจัดเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมภายใน จากประเด็นดังกล่าวนี้ ย่อมสะท้อนให้เห็นชัดว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้น มีมิติที่กว้างและละเอียดกว่าแนวความคิดของความรับผิดชอบต่อสังคมทั่วไป (CSR) ที่มุ่งแต่ความรับผิดชอบต่อทางสังคมซึ่งเป็นมิติความรับผิดชอบต่อภายนอกเพียงอย่างเดียว โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคมภายใน คือ ครอบครัว ที่เป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุด แต่มีความสำคัญมากที่สุดของสังคม ดังนั้น หากสถาบันครอบครัวมีความมั่นคง สังคมก็จะเข้มแข็งไปด้วย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า คุณค่าของสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อสังคมตามแนวพระพุทธศาสนามี 5 ด้าน คือ (1) คุณค่าต่อมนุษย์หรือระดับปัจเจกบุคคล (2) คุณค่าต่อสถาบันครอบครัว ในคุณค่าต่อสถาบันครอบครัวนั้น แบ่งได้ 4 ประการ คือ (1) คุณค่าในด้านมาตรการการสร้างเศรษฐกิจของครอบครัว (2) คุณค่าในด้านการป้องกันความเสื่อมของครอบครัว (3) คุณค่าในมาตรการ การบริหารโรคภัยของครอบครัว (4) คุณค่าในมาตรการ การแก้ไขปัญหาภายในครอบครัว (3) คุณค่าต่อระบบเศรษฐกิจ (4) คุณค่าต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ (5) คุณค่าด้านการสร้างนวัตกรรมเทคโนโลยีที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม คุณค่าของสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อสังคมนี้ มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุเมธ กาญจนพันธุ์ ซึ่งได้ทำการศึกษา เรื่องกลยุทธ์การบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ พบว่า ปัจจุบันองค์กรธุรกิจมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจว่าเป็นวิธีที่จะขับเคลื่อนให้องค์กรมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยจะมีการจัดการที่เป็นเชิงกลยุทธ์มากยิ่งขึ้น มีการจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบการดำเนินการด้านนี้โดยเฉพาะ มีการมุ่งเน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของพนักงาน คู่ค้ามากขึ้น และจะมีการจัดทำรายงานผลการดำเนินงานในด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ โดยเฉพาะ (Kanchanapan, 2008)

ดังนั้น คุณค่าของสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาจึงเป็นฐานความคิดให้กับองค์กรธุรกิจ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินธุรกิจ (Stakeholder) สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

ถูกต้อง และเอื้อต่อการสร้างความน่าเชื่อถือ, การยอมรับ, ลดความเสี่ยงของบริษัท รวมทั้งประโยชน์ในการคัดเลือกพนักงาน การเข้าถึงแหล่งทุน และการนวัตกรรมของบริษัท เพื่อเป็นบรรษัทธรรมภิบาลในที่สุด

สรุป

หลักสัมมาชีพนี้ในส่วนของสัมมาชีพในพระพุทธศาสนานั้น คือ การเป็นอยู่ หรือการดำรงอยู่ที่ประกอบความบริสุทธิ์ทั้งทางกาย,ทางวาจา และทางใจ ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ในพระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดสัมมาชีพประกอบด้วย หลักพุทธธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดสัมมาชีพประกอบด้วย (1) ศีล 5 ซึ่งเป็นกรอบพื้นฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ (2) อธิบิบาท 4 อันเป็นคุณธรรมที่เอื้อต่อการทำงานทุกประเภท (3) หลักจักร 4 เสาหลักที่นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง นำไปสู่ความมั่งมีศรีสุข (4) สันโดษ หลักของความพอดี คุณธรรมที่ช่วยป้องกันความโลภของคนในโลกของทุนนิยม (5) อริยทรัพย์ 7 ทรัพย์ที่อยู่ข้างในตัวตน เริ่มจาก มีความเชื่อที่มั่นคง มีหลักในการดำเนินชีวิต ความละเอียดใจ ในการทุจริตคอร์รัปชัน ความกลัวต่อผลกระทบไม่มี ความรอบรู้ มีข้อมูลข่าวสารมาก และการแบ่งปันเผื่อแผ่ต่อคนในสังคมด้วยกัน ประการการสุดท้าย คือ การรู้จักใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาทุกอย่าง (6) มรรค มรรคมีองค์ 8 อันเป็นแนวทางการดำเนินสัมมาชีพ ที่ยึดมั่นหลักความพอเพียงตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทา คือไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น มุ่งหวังประโยชน์สูงสุด ในประเด็นของการจัดการทรัพย์นั้น แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) การจัดการทรัพย์ภายนอก ซึ่งแบ่งออกได้ไปอีก 4 ประการ คือ 1) หลักการแสวงหาทรัพย์ 2) หลักการบริหารทรัพย์ 3) หลักการออมทรัพย์ และ 4) หลักการใช้ทรัพย์ และ 2) การจัดการทรัพย์ภายใน คือ อริยทรัพย์ 7 เป้าหมายของสัมมาชีพมี 3 ระดับคือ 1) เป้าหมายระดับบุคคล 2) เป้าหมายระดับสังคม และ 3) เป้าหมายระดับขั้นสูงสุด คือการเข้าถึงสภาวะที่ปราศจากปัญหาในการดำเนินชีวิตนั้นคือ การบรรลุพระนิพพาน หลักของสัมมาชีพมีที่มาจากเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ที่ต้องการสร้างพื้นฐาน คือ ความพอดี พอกิน เศรษฐกิจพอเพียง คือ การมีชีวิตที่อยู่อย่างพอดี พอใช้ อิ่มชูตนเองได้ หากมีเกินพอก็นำไปขายได้ เพื่อเพิ่มมูลค่า แต่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความชอบธรรม คำว่า “ความพอเพียง” นั้น มีอยู่ 3 ลักษณะ คือ (1) ความพอประมาณ (2) ความมีเหตุผล (3) ความมีภูมิคุ้มกันที่ดี 2) เรื่องแนวคิดความรับผิดชอบในพระพุทธศาสนา ดังที่กล่าวมานี้ เพื่อให้เห็นภาพรวมอย่างชัดเจน นั้นผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 ประเด็นคือ ประเด็นที่ 1: แนวคิดความรับผิดชอบในพระพุทธศาสนา นั้นเริ่มต้นจากการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้าทั้ง 3 ด้าน คือ โลกัตถจริยา, ญาติัตถจริยา และพุทธัตถจริยา ผนวกกับพุทธกิจ 5 ที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญตลอด 45 พรรษา และพุทธโอวาทที่ส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พุทธธรรมครั้งแรกที่มุ่งประโยชน์ 3 ด้าน คือ ประโยชน์, เกื้อกูล และความสุขของมวลมนุษย์ ความรับผิดชอบ คือ กิริยาที่บุคคลพึงปฏิบัติหน้าที่ตามความรับผิดชอบต่อบุคคลอื่นทั้งภายในและภายนอกครอบครัวนั่นเอง หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อผู้อื่นมีอยู่ 9 หัวข้อหลัก คือ (1) ความรู้จักสำนึกในบุญคุณและคุณค่าของทุกสรรพสิ่งที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยสามัญสำนึก (2) หลักของการอยู่ในสังคม คือ มีความรักต่อกัน เข้าอกเข้าใจในเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ชื่นชมในความสำเร็จของคนอื่น และรู้จักปล่อยวางอย่างรับผิดชอบ (3) หลักขรวาสธรรม คือ มีความจริงใจต่อกัน ผูกพันตนเพื่อก้าวหน้า ยืนหยัดในการทำงาน และมีจิตสาธารณะ (4) สังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย การให้ มีการสื่อสารในสิ่งที่เป็นคุณ

มีจิตอาสาเสียสละแรงใจ และเวลาและปฏิบัติอย่างเท่าเทียมหรือไม่เลือกปฏิบัติ (5) การรู้จักปฏิบัติตามหน้าที่ตามความรับผิดชอบเป็นผู้ประสานทุกทิศ (7) สัปปริสธรรม 7 คือ รู้จักหลักการ, รู้จักประโยชน์ที่มุ่งหวัง, รู้จักตนเอง, รู้จักพอเพียง, รู้จักกาล, รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคลหลักก่อปธานิยธรรม 7 ที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนการทำงานทุกองคาพยพให้ประสบความสำเร็จ และเป้าหมายสูงสุดในสังคมที่คนทุกคนมีความรับผิดชอบ คือ การเป็นสังคมแห่งอารยะ ซึ่งเรียกว่า อารยวัฑฒิ มีอยู่ 5 ประการ คือ เจริญด้วยจิตใจ เจริญด้วยความประพฤติ เจริญด้วยความรู้วิทยาการสมัยใหม่ เจริญด้วยจิตสาธารณะ และเป็นสังคมอุดมปัญญา คุณค่าของสัมมาชีพและความรับผิดชอบตามหลักของพระพุทธศาสนามี 5 อย่าง ได้แก่ (1) คุณค่าในระดับปัจเจกบุคคล คือ บุคคลควรปฏิบัติตามหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ โดยงดเว้นจากอบายมุข และตั้งตนอยู่ในหลักกุลจักริฐิติธรรม (2) คุณค่าต่อสถาบันครอบครัว แบ่งได้ 4 ข้อ ได้แก่ 1) คุณค่าในด้านมาตรการสร้างเศรษฐกิจสมบัติของครอบครัว คือ ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวตามหลักทศ 6 2) คุณค่าในด้านการป้องกันความเสื่อมของครอบครัว คือ การปฏิบัติตามหลักกุลจักริฐิติธรรม ประกอบด้วย การแสวงหาของที่หาย, ซ่อมแซมของเก่า, รู้จักบริโภคและตั้งคนดีเป็นพ่อแม่เรือน 3) คุณค่าในมาตรการด้านการบริหารโภคทรัพย์ของครอบครัว คือ ยกย่องบุคคลผู้มีคุณธรรมให้เป็นผู้นำครอบครัว 4) คุณค่าในมาตรการ การแก้ไขปัญหาภายในครอบครัว คือ ป้องกันสมาชิกในครอบครัวจากอบายมุข 6 (3) คุณค่าต่อระบบเศรษฐกิจ คือ การนำหลักสัมมาชีพเต็มพื้นที่มาเป็นเป้าหมายและดัชนีชี้วัดการพัฒนาเศรษฐกิจ (4) คุณค่าต่อสิ่งแวดล้อม คือ รู้จักการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และดำเนินชีวิตภายใต้หน้าที่และความรับผิดชอบต่อทุกสรรพสิ่ง และ (5) คุณค่าด้านการสร้างนวัตกรรมเทคโนโลยี คือ เน้นการประดิษฐ์และการใช้เทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหาและอนุรักษ์ธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

(1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในส่วนของภาคนโยบาย คือภาครัฐ ควรมีการกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศภายในกรอบการบริหารงานแบบธรรมาภิบาลอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมในฐานขององค์กรที่ให้การสนับสนุนในเชิงนโยบายและงบประมาณ ทั้งให้การสนับสนุนความรู้ กระบวนการและงบประมาณที่สอดคล้องกับภาระที่ต้องดำเนินการ (2) ภาคผู้ประกอบการ คือภาคของนักธุรกิจ (3) ภาคผู้มีส่วนในการส่งเสริมหลักธรรม คือ ภาคคณะสงฆ์ ต้องกำหนดยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับครบวงจร และบูรณาการการทำงานที่เป็นระบบกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนให้ผู้ประกอบการธุรกิจ ได้นำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ หรือบูรณาการกับการประกอบอาชีพ โดยเน้นพัฒนาจากสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน (4) ภาคมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่มีพันธกิจหลักคือผู้รับผิดชอบในการถ่ายทอดแนวคิด

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่องแนวคิดหลักสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อใน พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจนำมาศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งต่อไปอีก ผู้วิจัยขอแยกเป็นประเด็นดังนี้ (1)ศึกษาความรับผิดชอบต่อองค์กรไทยสังฆะที่มีต่อสังคมในยุคไทยแลนด์ 4.0 (2) ศึกษาหลักนวัตวิถีเชิงพุทธที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก (3) ศึกษาสุขภาวะองค์กรรวมภายใต้ นวัตวิถีชุมชนในมิติพระพุทธศาสนา

References

- Dhammapitita, Phra. (P.A.Payutto), (1995). *Buddhist Economics*, Bangkok: Komol Kiemthong Foundation.
- Jinawanno V. (2013). *Professional ethics*, Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Kanchanapan S. (2008) *Corporate social responsibility management strategy of business corporation*. Thesis Master of Art, Chulalongkorn University Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1990). *Tripitaka: Thai version*. Bangkok: MCU Press.
- Phramaha Sompong Santacitto, (1996). “*Corporate Social Responsibility of Business Organizations (CSR): Integrated Buddhist Concepts*” in Buddhism and Recovery from an Overview of the World Situation., Edited by Phramaha Hansa Dhammahaso. Bangkok: Century Company Limite.
- Phramaha Suthit Aphakaro, (2008), CSR: “*Roles and relationships with Buddhist organizations*”, in Buddhism and Ethics, Edited by Phrasutheethammanuwat, Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Singchoo, P. (2014). *Corporate social responsibility*, Sripatum Review, 14(2): 123.
- Somporn, S. (1995). *Human relations*, 2nd Edition, Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Theerathanachaikul, S. (2014). *The Business Ethics*, Bangkok: Panyachon Press.